

Ovidius și cronicarii.

File din istoria vetustă a unui exil antic

Coca Dorica,
Colegiul Național. „A.T. Laurian”, Botoșani.

Abstract: When we talk about the great poets of Ancient Rome, we talk about Vergil, Horace, maybe even about Catul, but the one who was evoked the most, the one who, inspired by the Muses, was himself, at his turn, a source of inspiration for many writers across the centuries is undoubtedly Ovid. There is nothing unexpected in this, because Ovid, as compared to the authors mentioned above, is the first poet known on the actual land of our country; in his works, historians found important information about our ancestors on these lands, and his works represented a real source for the medieval chronicles.

The present paper centers its analyse on the reflection of Ovid's image in the works of the medieval writers, aiming to offer a panoramic view of the manner in which medieval chronicle writers as Nicholaus Olachus, Miron Costin, Dimitrie Cantemir et al. understood, interpreted and valorised not only Ovid's poetical heritage, but also the fascinating and mysterious story of his life. A life in which *carmen et error* might have been the cause of an interior tragedy, but, nevertheless, they certainly were the catalysers for his eternal glory.

Key-words: Ovid, medieval writers, chronicles, poetical heritage, *carmen et error*

1. Imaginea lui Ovidius la unii umaniști sud-est europeni

Cultura greco-romană rămâne un inepuizabil izvor de subiecte, de modele pentru întreaga cultură europeană de mai târziu. Cunoscută în Evul Mediu doar din scrierile teologice, iată că în Renaștere, antichitatea devine, cu toată bogăția ei de valori, sursa de inspirație principală, atât pentru scriitorii cunoscători de limbă latină cât și pentru artiștii vremii.

Și, cel care a fost tradus cel mai mult la noi, a cărui operă a fost cel mai mult prelucrată, despre a cărui viață s-a scris cel mai mult și mai controversat, dacă ne gândim la cauzele exilului lui și la locul acestuia, a fost Ovidius. Fie că este tradus, fie că îi este prelucrată opera, fie că este doar amintit, totuși, Ovidius apare iterativ în literatura română, chiar de la începuturile sale, odată cu apariția primilor cărturari cunoscători ai culturii antichității, a limbilor latină și greacă, adică prin secolul al XVII-lea.

Apărut mai târziu pe teritoriul țării noastre față de umanismul occidental, umanismul românesc are aceleași însușiri și preocupări, între altele utilizarea scrierilor vechi ca principal izvor de cultură, intensificarea conștiinței romanice.

Prelucrări și imitații după opera lui Ovidius apar însă și înainte de secolul al XVII-lea. Astfel, secolele al XII-lea și al XIII-lea sunt marcate de personalitatea lui Ovidius, *aetas Ovidiana*, acest lucru evidențiindu-se în numeroase pasaje encomiastice la adresa lui și a operei sale (Creția 1981: 156) substanța culturii antice nepierind niciodată în Evul Mediu latin, după cum afirmă E. R. Curtius în *Literatura europeană și evul mediu latin*.

Astfel, Nicolaus Olahus (1493-1568), umanist, istoriograf și om politic în regatul Ungariei, de origine română, influențat de opera lui Ovidius a scris elegiile cu titlul *Carmina* (Gyöngyvér 2011). Un cuprinzător ciclu de poeme elegiace, *Elegiae quindecim. De clade Moldavia* (15 elegii despre dezastrul din Moldova) a scris și Johannes Sommer (1542-1574), german de origine care l-a studiat pe Ovidius la Universitatea din Frankfurt. Una din elegiile sale concordă cu deznădejdea celui uitat de Roma în ținuturile barbare: *Nici reputația, nici numele poetului/ Nu salvează Tomisul și toate zăc scufundate în întuneric!/ Vai, ce sălbatică barbarie! Dacă poetul Ovidiu n-ar trăi prin poezie,/ Umbra sa rătăcitoare și-ar căuta și astăzi mormântul (Ibidem)*. Așadar, Ovidius a fost evocat în secolul al XVI-lea la curtea domnească de la Suceava, datorită însuflețitului Sommer.

Dacă până acum opera lui Ovidius a inspirat pe scriitorii secolului al XVI-lea pentru anumite prelucrări, iată că în secolul al XVII-lea apar și primele traduceri în limba română ale unui text latin. Este vorba chiar de un fragment de versuri din opera lui Ovidius, publicat în 1679, la Sibiu, de sasul Valentin Franck von Franckenstein (1643-1697). Cultivator al stilului sentențios, el a reunit, sub forma unei culegeri, sentențe ovidiene, șapte dintre ele în română (Pușcariu 1930).

De fapt, în această culegere de versuri *Hecatombe Sententiarum Ovidianarum Germanice imitatorum* (100 de sentențe), Franck nu a tradus textul latin cuvânt cu cuvânt, ci a luat numai ideea, pe care a îmbrăcat-o apoi în românește, cristalizându-se în proverbe rimate care sunt și astăzi întâlnite în mediul rural. Această culegere prezintă un interes major pentru literatura română, fiind prima încercare de traducere în limba română din latină, dar și una din primele încercări de versificație românească din Transilvania care poate fi datată sigur (*Ibidem*: 107).

Cronicarul Nicolae Costin (1660-1712), fiul celui care a dominat veacul al XVIII-lea, Miron Costin, traduce și el câteva versuri din Ovidius. În *Cartea pentru descălecatul dinții*, cap. I (Kogălniceanu 1872: 39), vorbind despre părerile celor vechi cu privire la cosmogonie, spune: *Că unia socotea a fi zidită lumea din Haos, adecă din amestecarea lucrurilor și a stăvilor, între care și părerea poeticului Ovidie au fost. În „Metamorfoze”, primele trei versuri sunt: Ante mare et terras et, quod tegit omnia, caelum/ Unus erat toto naturae vultus in orbe,/ Quem dixere Chaos, rudis indigestaque moles. Iar Nicoae Costin traduce: Aceste mai nainte de marea și de pământ și cât acoperire ceriul, un chip era a firei în toată lumea, căruia chip i-au zis Haos, groasă și neamistuită mamină... (Lascu 1957: 404).*

În 1779, Chesarie de Râmnic (1720–1780), cărturar și traducător, format la Academia grecească din București, cunăscător al istoriei, al limbilor latină și greacă, face aluzie în prefața *Mineului*¹ pe luna februarie, la *Fastele* lui Ovidius, căruia îi este amintit numele, în contextul următor: *Ovidu asemenea arată cum că cei vechi toate aceia ce să face pentru curățenie la numita Februa...*(Ovidiu 1957: 335).

Ioan Barac (1777-1848), un alt prolific scriitor transilvănean, și-a căutat modelele în literatura antichității (Homer, Ovidius, Xenofon). Îndreptându-se spre epopee, tragedie, dramă, a căutat să educe și să stimuleze gustul publicului românesc. În anunțul publicat pentru ortăcie în 1833, întâlnim o serie de manuscrise ale lui Barac, cuprinzând și fragmente din *Metamorfozele* lui Ovidius² și, probabil, o prelucrare din Ovidius, rămasă netipărită, *Deucalion și Phirra* (Mircea Popa, *Ion Barac - autor de scrieri religioase*, Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia).

Având predilecție pentru poezia de iubire, unul dintre primii poeți români, Costache Conachi (Simion 2008), s-a îndreptat spre inspirația erotică din alte limbi, în ceea ce privește tematica. Astfel, poetul moldovean ajunge să evoce iubiri intrate în legendă, ca cea dintre Iulia, fiica lui Augustus, și Ovidius.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, Ovidius a fost foarte popular în Transilvania datorită răspândirii numelui și a faimei sale prin școală. Astfel, un student medicinist la Viena, Vasile Popp, face în anul 1813, în limba latină, elogiul medicinei, într-o odă cu un motto ovidian: *...dat medicina salutem! Quaeque iuvans monstrat, quaeque sit herba nocens*³. O altă odă latinească o dedică medicul-poet în anul următor împăratului de la Viena cu un motto tot din Ovidius, *Faste: Iane, fac aeternos pacem pacisque ministros*⁴.

În *Istoria literaturii române în secolul al XIX-lea*, vol. I, Nicolae Iorga ne informează că în Moldova, în anul 1820, un candidat la examenul de absolvire, în locul cuvântării pe care trebuia s-o țină în limba latină, recită *descrierea lui Bacchus și a Faunilor* din *Metamorfozele* lui Ovidius.

Poetul Barbu Paris Mumuleanu(1794-1836) cunoștea scrierile lui Ioan Barac, Vasile Aron. În 1820, în prefața volumului său *Rost de poezii*, enumerând scriitori greci și latini, vorbește și de *fantasia lui Vergilius și a lui Ovid*, *vestiți poeți ai romanilor* (*Ibidem*: 22). În 1825, în precuvântarea la *Caracterurile* sale, menționează din nou pe Ovidius, punându-l alături de Homer, a cărui operă era considerată ca cea mai înaltă treaptă a poeziei.

Astfel, diferiți scriitori din această perioadă traduc din Ovidius sau amintesc de el în operele lor.

¹ Carte bisericească ortodoxă în care sunt indicate, pe luni și pe zile, slujbele religioase.

² Iosif Pervain, *Alexandru Gavra, întemeietor al “Societății bibliograficești”(1833) și al revistei “Ateneul românesc”1835*, în *Studii de literatură română*, Cluj, Dacia, 1971, p. 237-272.

³ Tristele, c.II, V. 269-270, traducere Teodor Naum: *Te scapă medicina, dar ea te și ucide:/ Sînt ierburi otrăvite, sunt ierburi și de leac*.

⁴ Faste, I, 287; Bianu-Hodoș-Simonescu 1903-1944: 139.

1.2. Miron Costin

1.2.1. Traduceri și prelucrări din Ovidius

Aproape patru secole a fost resimțit impactul asupra culturii și spiritualității românești de faptul că intelectualii români, în perioada medievală și umanistă, și-au făcut studiile în Polonia. Tocmai de aceea, o influență covârșitoare a operei ovidiene se face simțită la noi prin cronicarii noștri, personalități marcante ale veacului al XVII-lea.

Constituindu-și un fond solid de cultură latină, având cunoștințe de literatură și istorie antică și, mai ales, de gramatică latină, Miron Costin este considerat primul traducător în limba noastră a lui Ovidius și cel dintâi de la noi care pomenește de soarta poetului latin pe meleagurile tomitane. În *De neamul moldovenilor*, cronicarul transpune, într-o reușită versiune românească, patru versuri din *Ponticele* lui Ovidius și unul din *Faste*.

Miron Costin mai traduce și un alt vers din Ovidius, atunci când vorbește despre obiceiurile moldovenilor la înmormântare: „*Vechiu obicei și la Râmieni de zicea trâmbița înaintea oaselor*, cum mărturisește și Ovidius, adică: *cântă trâmbița jefelor astrucării*, ceea ce reprezintă traducerea versului 60 din cartea VI a *Fastelor*: *Cantabat maestis tibia funeribus*” (Lascu 1957: 378).

1.2.2. Considerații privind locul exilului lui Ovidiu

Dintre multele variante care circulau cu privire la locul exilului lui Ovidius, Miron Costin își însușește versiunea potrivit căreia Ovidius ar fi fost exilat și și-ar fi găsit moartea la Cetatea Albă, unde se aflau ruinele străvechiului Tomis. Despre exilul și moartea poetului, cronicarul spune: *Pre acel dascăl Ovidius l-au făcut, cum zic Turcii, surgun, de l-au gonit din Râm tocmai la Cetatea Albă pre Marea Neagră August Chesar, împăratul Rîmului, pentru nește cărți ce scrisese în stihuri de dragoste de să umpluse Rîmul de curvii, dintre acele jocuri a lui...Acela dară dascăl Ovidius au scris câteva cărți, șezând la Cetatea Albă în urgie, iară în stihuri, că și-au sfârșit acolo și viața; și pre numele lui este balta Vidovului la Cetatea Albă* (Ibidem: 226). În *Cronica Polonă*, în capitolul despre cetățile fortificate ale Moldovei, vorbind despre vechimea Cetății Albe, Miron Costin spune: *Totuși cea mai veche este Cetatea Albă, în care, pe timpul împăratului roman August, cu o sută de ani înainte de Traian, a trăit ca exilat răposatul poet Ovidiu. Ovidiu are și o amintire veșnică, lacul pe care-l face Nistrul la vărsarea sa în mare, lac care până azi se numește după numele lui Widowo* (Ibidem: 265). Din aceste texte reiese că M. Costin deținea cunoștințe vaste despre Ovidius. Dar, de unde avea Costin aceste informații cu privire la locul exilului și al morții lui Ovidiu? Cel mai sigur dintr-o sursă literară poloneză, deoarece cronicarii și umaniștii polonezi vorbesc des despre exilul lui Ovidius, mai ales atunci când relatează legenda conform căreia *rominii descind din răufăcătorii aduși de la Roma*. Cronicarul polonez Martin Bielski, în capitolul despre Moldova al *Cronici Lumii* spune: *La Roma era obiceiul ... ca pe răufăcătorii să nu-i ucidă, ci-i trimeteau peste mare, dar mai ales aici unde este valul (Valul lui Traian), căci aici a fost trimis și Ovidiu...* (Panaitescu 1925: 95). În favoarea ideii exilului la Cetatea Albă, Miron Costin aduce

și argumente din domeniul toponimiei, susținând existența unui lac aflat în ținuturile de la vărsarea Nistrului, al cărui nume a căpătat diferite variante în documentele cartografice din diferite secole (*Ovidowo, Vidovul, Lacul Ovidului, Lagoul Ovidouloui, Vidovo Lacus, Ovidovo Lacus, Lac Vidovo*): *Și pre numele lui ieste balta Vidovului la Cetatea Albă* (Costin 1958).

Reiese din aceste informații că M. Costin cunoștea literatura latină și, în special, opera lui Ovidius, iar prin faptul că a tradus primul din Ovidius, deducem că a avut posibilitatea să cunoască nemuritoarele opere ale antichității, afirmându-se astfel ca unul dintre cei mai erudiți umaniști români.

1.2.3. Motivul „*Fortuna labilis*”

După ce ar fi studiat la Bar, în Polonia, gramatica, retorica, dialectica, aritmetica, geometria, astronomia, teologia, limba polonă și, mai ales, literatura antică, la 40 de ani, Miron Costin scrie poemul filosofic *Viața lumii*. „*Umanist prin formație*” și „*meditativ prin vocație*” (Sorohan 1997) își axează poemul pe străvechea temă literară *Fortuna labilis*, căreia, adăugându-i-se o serie de elemente creștine, a fost larg răspândită în literatura universală. Cu această temă a sorții alunecoase care nu poate fi stăpânită, deschide în cultura națională latura contemplativă, meditativă a specificului românesc.

Acest poem își are izvoarele la Ovidius, în epistula a III-a a cărții a IV-a a *Ponticelor*, precum și în elegia a VIII-a a cărții a V-a a *Tristelor* și chiar la Horatius - *Eheu, fugaces, Postume, Postume, / labuntur anni...*, dar cu un motto din cartea biblică a Ecclesiastului, care-i rezumă tema („*vanitas vanitatum et omnia vanitas*”): *Deșertarea deșertărilor și toate sânt deșarte*.

Chiar la începutul poemului său, Miron Costin compară viața oamenilor cu o ață fragilă, element de proveniență pur și vădit ovidiană, apropiindu-se foarte mult de versul ovidian: *Omnia sunt hominum tenui pendencia filo*⁵. *Toate ale oamenilor sunt atârânde de un fir subțire*⁶. La Miron Costin sună așa: *A lumii cîntu cu jale cumplită vîiața, / Cu griji și primejdii, cum este și ața / Prea suptîre și-n scurtă vreme trăitoare / O, lume hicleană, lume înșelătoare, / Trec zilele ca umbra, ca umbra de vară*⁷. Ireversibilitatea timpului este asemănată cu fluiditatea apei: *Trec zilelele ca umbra, ca umbra de vară: / Cele ce trec nu mai vin, nici să-ntorcă iară. / Trece veacul desfrînatu, trec ani cu roata, / Fug vremile ca umbra și nici o poartă / A le opri nu poate. Trec toate prăvălite / Lucrurile lumii și mai mult cumplite. / Și ca apa în cursul său cum nu să oprește, / Așa cursul al lumii nu să contenește*⁸.

Ovidianul *labilis* este redat prin *lunecoasă*: *cum este de lunecoasă și de puțină viața noastră și supusă pururea primejdiilor și primenelelor*” (Costin 1958: 287).

⁵ Ex Ponto, IV, 3, v. 35.

⁶ Traducere proprie

⁷ *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, ediție C. Giurescu, București, 1914, p. 32.

⁸ Ibidem, p.289.

Așadar, motive precum timpul trecător și ireversibil, viața ca vis, amintirea, soarta nedreaptă sunt îmbinate cu motivul *Ubi sunt qui ante nos in mundo fuere? Unde sunt cei care au fost pe lume mai înaintea noastră?* Interogațiile pe acest motiv, apărute în text, dau fior liric: *Unde-s cei din lume/ Mari împărați și vestiți? Acu de-abia nume/ Le-au rămas de poveste? Ei sîntu cu primejdii/ Trecuți. Cine ai lumii să lasă nădejdi?/ Unde-s ai lumii împărați, unde iese Xerxes,/ Alixandru Machidon, unde-i Artaxeres,/ August, Pompeiu și Chesar? Ei au luat lume,/ Pre toți i-au stîns cu vremea, ca pe niște spume.*

Poemul *Viața Lumii*, prin elementele enunțate, este considerat mai aproape de modelul latin, Ovidiu, decât oricare dintre poeziile cu subiect asemănător din literatura occidentală (Lascu 1957).

Scopul lucrării lui Miron Costin, după cum spune în *Predoslovie voroavă la cititoriu*, este de a arăta în românește ce este stihul: *să se vadă că poate și în limba noastră a fi acest felu de scrisoare ce să chiamă stihuri* (Costin 1858: 287). Tot în *Predoslovie* poetul arată că, fiind la început îi ia ca model pe Homer și pe Vergilius, deoarece a început să scrie versuri într-o perioadă în care poezia nu era deloc o îndeletnicire obișnuită: *Așa au scris vestit istoric Omir războaiele Troadiei cu Ahileus, așa Vergiliu, începătura Împărăției Râmului și alții fără număr dascăli.*

Concluzia poemului este una creștin-moralizatoare: viața lumii este o iluzie și, în consecință, singura consolare a omului este credința în Dumnezeu.

1.3. Dimitrie Cantemir

1.3.1. Despre exilul ovidian

Învățat cunoscut în mediile erudite ale epocii sale, format la izvoarele scriitorilor și istoricilor latini, Dimitrie Cantemir cunoștea temeinic și opera marelui exilat la Tomis, utilizată de el ca izvor istoric. Nu numai că a scris unele opere în limba latină, dar se simte la eruditul cărturar influența scriitorilor latini chiar în stilul și sintaxa scrisului său românesc. A vorbit în opera lui despre viața, surghiunul și moartea poetului Ovidius. Cantemir cunoștea și data exilului și locul, după cum spune: *Pentru aceasta dară August Chesar pre acest poetic în mînie pornindu-să, l-au trimis la cetatea ce-i zic Tomos... Tîmplatu-s-au dară acestui Poetic izgonie, cu șapte ani mai denainte de nașterea Domnului Hs.* (Cantemir 1901: 54). Ovidius se adresează lui Graecinus, care era consul la Roma, în speranța obținerii iertării de la împărat: *Deci acest poetic fiind la acea cetate izgonit, scris-au și alte stihuri, ce le pomeneste de Pont, în carile scriind către un Flaccus Grețin, ce era și consul atuncea la Roma și din familia Flackecilor, arată firea neamurilor de pre acolo, așezămîntul locurilor, cursul apelor și vrăjmășia Mării Negre, și cu un mijloc ca acesta silindu-se să șeruiască laudele și biruințele a unui strămoș acestui Flaccus, nedejduia că printr-însul va utea lua ertare și să se întoarcă iarăși la Roma* (Ibidem: 117).

1.3.2. Identificarea localității Tomis

Când vorbim despre identificarea localității Tomis și a regiunii unde aceasta a fost, lucrurile se complică, iar referitor la numele acestei localități, întâlnim la Cantemir mai multe variante: *Tomis, Tomos și Tomus.*

Astfel, în *Hronic*, găsim scris că, în anul 257, *tătarii, așteptând iarna și Dunărea înghețând, s-au pornit, lăsând Marea Neagră în stânga, toți pedestrașii pe marginile mării, ținând în dreapta uscatul și cetățile Tomos, Istros și Asnhialion (Ibidem: 211).*

Privitor la identificarea și localizarea vechiului Tomis, Cantemir spune: *mare gâlceavă iaste între învățați, care să fie fost ...care socotim să fie fost unde iaste acmu Cetatea Albă (Ibidem: 72).*

În *Descriptio Moldaviae*, în capitolul al III-lea, intitulat *Despre apele Moldovei*, atunci când prezintă cele cinci lacuri, din sudul Basarabiei, demne să fie pomenite, Cantemir spune că *Ultimus et celebratissimus est Lacus Ovidii, Lacul Ovidului incolis, prope Akierman, olim Albam Iuliam, in Bassarabia situs, eo nomine potissimus illustris, quod prope hunc notissimus poeta Romanus Ovidius in exilio degere iussus fuisse dicatur. Cel din urmă, dar cel mai vestit dintre toate este „Lacul lui Ovidiu”, numit de locuitori „Lacul Ovidului” așezat lângă Akerman –Alba Iulia, în Basarabia, cunoscut mai cu seamă din pricina numelui său, fiindcă se zice că acolo a fost surghiunit în sărăcie vestitul poet roman Ovidius (Cantemir 1923: 15).*

Un istoric sas, F. I. Sulzer (Sulzer 1781-1782), discută critic argumentele aduse de Cantemir în privința locului exilului ovidian și spune că Ovidiu nu putea fi exilat la Cetatea Albă, deoarece atunci sudul Basarabiei nu era încă sub stăpânirea romană, deci Augustus nu-l putea trimite într-o țară străină.

Încercând să identifice această localitate, în cele din urmă Cantemir spune: *sau Cetatea Albă iaste, sau alta mai aproape de lac cu acesta nume; însă noi ce din istorici a dosluși n-am putut, socoteala la cetitor lăsăm (Cantemir 1901: 323).*

Dimitrie Cantemir a încercat să dea o fundamentare științifică diferitelor versiuni în legătură cu exilul lui Ovidius, folosind un material documentar enorm, raportat la posibilitățile de informare de atunci, dar imperfecțiunea descoperirilor arheologice ale timpului nu i-au dat rezultatele dorite.

1.4. Vasile Aron

1.4.1. Traduceri din *Metamorfoze*

După traducerea de către Miron Costin și Nicolae Costin doar a câtorva versuri din creația ovidiană, găsim la Vasile Aaron (1770-1822) traduceri mai importante din opera principală a lui Ovidius, *Metamorfoze*, traduceri datate de prin 1803-1804, dar rămase în manuscris până în 1899-1900, când au fost publicate de profesorul de la Sibiu, D. Popovici-Barcianu.

În această carte, *Alesee istorii din Cartea Mutărilor lui Ovidie Naso*, în versuri rimate și ritmate, traduse destul de fidel, se află reproduse legendele lui Pîram și Tisbe, Narcis, Acteon, Dafne, Io, Cadmus și „Hiatintus”, care, după un obicei medieval, au un final personal, o învățătură cu semnificație etică, cu scopul de a răspândi legende edificatoare, pe gustul și pe înțelegerea publicului foarte larg.

Publicate cu o sută de ani mai târziu, traduceri nu au fost cunoscute și gustate foarte mult, ceea ce nu le scade cu nimic valoarea lor documentară, autorul

reușind să exploateze aspectul lor moral și moralizator, extrăgând din ele învățăturile.

1.4.2. Prelucrări de teme ovidiene

Poezii despre exilul lui Ovidius la Tomis, teritoriul Dobrogei de astăzi, au apărut în literatura universală, cea mai veche fiind a lui Angelo Poliziano, poet, umanist și dramaturg italian care spune despre singurătatea și izolarea din exilul ovidian că *la moarte din lipsă de rude și prieteni, l-au plâns băștinașii, munții, codrii și însăși Dunărea*, după cum aflăm de la Nicolae Lascu (Lascu 1957). Celebră rămâne poezia lui Pușkin din 1821 și cea a lui Lamartine care, evocând moartea poetului spune că *Ovidiu a lăsat sarmaților neciopliți cenușa, iar romanilor gloria*.

Am amintit doar cele mai vechi prelucrări din literatura universală, deși nu fac subiectul lucrării de față, iar acum să vedem în literatura noastră ce s-a mai scris despre exil și exilat. La începutul secolului al XIX-lea, apar asemenea evocări, cea dintâi fiind din 1803 a lui Vasile Aron, *Cătră Ovidie Naso*. Este o scrisoare în versuri, în care, chiar de la primul vers, i se adresează poetului latin ca *izgonit* în aceste ținuturi, totul învărtindu-se în jurul acestui termen. Prin această poezie, Vasile Aron deschide seria poeziilor români care prezintă diverse aspecte ale vieții exilatului la Tomis. Preocupat îndelung de viața lui Ovidius, dovadă fiind scrierile sale, versificatorul popular ardelean este autorul primei biografii sistematice a poetului, făcută la noi. Autorul ardelean insistă aici asupra cauzelor exilului și a locului vechiului Tomis, așa cum numai Miron Costin și Dimitrie Cantemir o mai făcuseră înaintea lui.

Un deosebit succes a avut o altă lucrare, într-o redactare mai liberă, intitulată *Perirea a doi iubii, adecă: Jalnica întâmplare a lui Piram și Tisbe, cărora s-au adaogat mai pe urmă Nenorocita iubire a lui Echo și Nartis*, apărută în 1807 și apoi retipărită în numeroase ediții, după cum spune Petru Creția în cartea *Epos și logos*.

Prelucrând teme clasice culte, de mare circulație în toate literaturile, Aron ar trebui să aibă un loc în literatura noastră lângă I. Budai-Deleanu (1760-1820), corifeu al Școlii Ardelene.

Ar mai trebui adăugat aici, rămânând la prima jumătate a secolului al XIX-lea, traducerea din cartea I a *Metamorfozelor* lui Scarlat Barbu Tâmpăanu (1808, după versiunea greacă a lui Spiridon Vlantis, Veneția, 1798).

Umanist prin formație, erudit cărturar, Scarlat Barbu Tâmpăanu slujește scopurile literare ale reprezentanților Școlii Ardelene și ale curentului literar de la începutul secolului al XIX-lea, în misiunea lor de traducere a literaturii apusene și de promovare a ei. Astfel, ca unul dintre doritorii de luminare și înflorire a neamului românesc, așa cum îl prezenta și aprecia elogios redacția *Curierul românesc* de sub girul lui Ion Heliade Rădulescu, traducătorul, s-a aplecat asupra unui mare poet clasic ca Ovidius, atunci puțin cunoscut la noi. Receptiv la cerințele epocii și la posibilitățile de înțelegere ale cititorului, traducător prin excelență, el a schimbat tehnica traducerii, evitând versificația, adoptând metoda parafrazării și prelucrării fiecărei legende.

Alături de Samuil Micu, Alecu Beldiman și Vasile Aron, Scarlat Barbu TâmpEANU este unul dintre traducătorii moderni români ai unor opere ale antichității la noi.

Strădania lor de tâlmăcire, precum și a lui Dimitrie Țichindean și Ioan Barac, a contribuit la cultivarea limbii românești și la culturalizarea poporului român.

1.5. Gheorghe Asachi

Prin poezia închinată lui Ovidius, Gheorghe Asachi, inițiatorul mișcării culturale de la începutul secolului trecut în Moldova, reprezintă un moment important. Poezia, cu titlul *Lacul lui Ovid lângă Cetatea Albă pe Nistru*, reprezintă în literatura noastră cea dintâi evocare a suferințelor poetului în exil, cărora numai moartea le-a pus capăt. Aceste evocări sunt un rezumat al operei de exil, redând motive găsite pe parcursul acestei opere: motivul opoziției între barbaria ținutului exilului și viața pe care o ducea la Roma, așteptarea cu nerăbdare a unei corăbii din Italia, cu vestea încuviințării întoarcerii în patrie, poezia este singura mângâiere a poetului exilat și motivul încununării lui.

Concluzii

Receptarea lui Ovidius găsește, mai ales în domeniul literaturii beletristice, creații unice. Unice sunt și încercările umaniștilor și versificatorilor populari de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea de a traduce sau prelucra legende ovidiene, trecându-le în patrimoniul literar al poporului.

În imaginarul colectiv românesc, Ovidius este văzut ca cel dintâi care a consemnat acel lung proces de formare a neamului care avea să înceapă peste un secol, după cucerirea Daciei, în 106. A fost un proces îndelung, greu de reconstituit, din a cărui plămădă avea să se nască neamul românesc.

Bibliografia și sistemul de referințe

A. Izvoare și lucrări de referință

- Cantemir 1901: Principele Dimitrie Cantemir, *Hronicul a vechimei Romano-Moldo-Vlabilor*, București Gr. G. Tocilescu.
- Cantemir 1923: Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editura Cartea Românească, București.
- Costin 1944: Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- Costin 1958: Miron Costin, *Opere*, București, ESPLA.
- Ovidiu 2001: Ovidiu, *Opere - Heroide, Amururi, Arta iubirii, Remediile iubirii, Cosmetice*. Traducere de Maria-Valeria Petrescu, București, Minerva, 1977. *Metamorfoze*, traducere de Ion Florescu. Revizuirea traducerii și note de Petru Creția, București, Editura Academiei RPR, 1959. *Fastele*, Traducere de Ion Florescu și Traian Costa. Note de Traian Costa, București, Editura Academiei RPR, 1965. *Tristele, Ponticle*,

- Traducere de Theodor Naum, București, Univers, 1972 - Colecția Aetra, Chișinău, Editura Gunivas, 2001.
- Ovidiu 1957: Ovidiu, *Scrisori din exil*, trad. Theodor Naum, București, 1957.
- Ovidiu 1959: Ovidiu, *Metamorfoze*, Traducere, studiu introductiv și note de David Popescu, București, Editura Științifică, 1959.
- Ovidiu 1977: Ovidiu, *Arta iubirii*, trad. Maria Valeria Petrescu, București, 1977.
- Ovidiu 2006: Ovidiu, *Scrisori din exil. Tristele. Ponticele*, Traducere de Theodor Naum, Prefață de Ion Acsan, București, Gramar, 2006.

B. Literatură secundară

- Barbu, 1972: Nicolae I., Barbu coord., *Istoria literaturii latine de la origini până la destrămarea Republicii*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Barbu, 1976: Nicolae I. Barbu, *Antichitatea clasică*, București, Editura Ion Creangă.
- Barbu, 1978: Nicolae I. Barbu, *Scriitorii greci și latini*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- Bayet 1972: Jean Bayet, *Literatura latină*, București, Editura Univers.
- Behring 2001: Eva Behring, *Scriitorii români din exil 1945 – 1989. O perspectivă istorico literară*, traducere din limba germană de Tatiana Petrache și Lucia Nicolau, revăzută de Eva Behring și Roxana Sorescu, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Bezdechi 1927: Ștefan Bezdechi, *O pagină din Ovidius*, în Propilee literare.
- Bianu-Hodoș-Simionescu 1903-1944: Bianu-Hodoș-Simionescu, *Bibliografia românească veche*, tom I-IV, București.
- Binder 1993: Inge Katharina Binder, *Exilul ca experiență culturală. Asociații și instituții românești în apus 1945-1989*, Munster.
- Boz 2001: Lucian Boz, *Scrisori din exil*, Cluj, Editura Dacia.
- Călinescu 1982: George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Minerva.
- Cergău 1979: Titus Cergău, *Insula lui Ovidiu*, București, Editura Sport-Turism.
- Christi 2005: Aura Christi, *Labirintul exilului*, București, Editura Ideea Europeană.
- Cizek 1994: Eugen Cizek, *Istoria literaturii latine*, vol. II, București, Adevărul S.A.
- Cizek 2003: Eugen Cizek, *Istoria literaturii latine*, București, Grupul Editorial Corint.
- Creția 1981: Petru Creția, *Epos și logos*, București, Univers.
- Crihan 1998: Marcel Crihan, *Școala Ardeleană – structură, reprezentanți, scrieri*, Galați, Porto-Franco.
- Cucu 1994a: Ștefan Cucu, *Istoria literaturii latine de la origini până la Caius Valerius Catullus*, Constanța.
- Cucu 1994b: Ștefan Cucu, *Curs de istoria literaturii latine*, Constanța, Univers.
- Cucu 1997: Ștefan Cucu, *Publius Ovidius Naso și literatura română*, Constanța, Ex Ponto.
- Curtius 1970: Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană și evul mediu latin*, traducere de Adolf Armbruster, București, Univers.
- Dima 1969: Al. Dima, *Principii de literatură comparată*, București, Editura Pentru Literatură.
- Drimba 1966: Ovidiu Drimba, *Ovidiu, poetul Romei și al Tomisului*, București, Editura Tineretului.
- Grimal 1997: Pierre Grimal: *Literatura latină*, Editura Teora, București, 1997.
- Gyöngyvér 2011: Antal Gyöngyvér, *Nicolaus Olahus, Permanențe Umaniste*, București, Biblioteca Bucureștilor, 2011.
- Kogălniceanu 1872: Mihail Kogălniceanu, *Cronicile României*, ediția aII- a, București, 1872, tom. I, . 39.

- Lascu 1957: Nicolae Lascu, *Curs de istoria literaturii antice*, București, 1957.
- Lascu 1966: Nicolae Lascu, *Istoria antică*, București, 1966.
- Lascu 1971a: Nicolae Lascu, *Ovidiu*, Editura Dacia, Cluj, 1971.
- Lascu 1971b: Nicolae Lascu, *Ovidiu*, omul și poetul, Editura Dacia, Cluj, 1971, p. 425 .
- Lascu 1973: Nicolae Lascu, *Ovidiu*, poetul exilat la Tomis, Constanța, 1973.
- Lascu 1977: Nicolae Lascu, *Lui Ovidiu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977.
- Lascu 1986: Nicolae Lascu, *Călători și exploratori în antichitate*, București, Sport-Turism, 1986.
- Lascu 1957: Nicolae Lascu, *Ovidiu în România*, în *Publius Ovidius Naso*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957, Biblioteca Antică. Studii, II, p. 378.
- Manolescu 2003: Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului românesc*, București, Compania, 2003.
- Panaiteacu 1925: P. Panaiteacu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, București, 1925.
- Pervain 1971: Iosif Pervain, *Alexandru Gavra, întemeietor al "Societății bibliograficești"(1833) și al revistei "Ateneul românesc"1835*, în *Studii de literatură română*, Cluj, Dacia, p. 237-272.
- Pichon1952: René Pichon, *Histoire de la littérature latine*, Paris, Librairie Hachette, 1952.
- Pippidi 2003: D.M. Pippidi, *Formarea ideilor literare în Antichitate*, ed. a III-a, Iași, Polirom.
- Popa: Mircea Popa, *Ion Barac - autor de scrieri religioase*, Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica. Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia.
- Pușcariu 1930: Sextil Pușcariu *Istoria literaturii române, epoca veche*, ediția a II-a, Sibiu.
- Rădulescu 1981: Adrian Rădulescu, *Ovidiu la Pontul Euxin*, București, Sport-Turism.
- Rostagni 1965: Augusto Rostagni, *Storia de la letteratura latina*, Torino.
- Simion 2008: Eugen Simion, *Dimineața poezilor. Eseu despre începuturile poeziei moderne*, ediția a IV-a revăzută și adăugită, postfață de Valeriu Cristea, Iași, Editura Polirom.
- Sommer 1971: Johannes Sommer, *Elegiae XV. De clade Moldavica*, traducere de Șt. Bârsănescu, în vol. Ștefan Bârsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești. Sec. X-XVI*, București, Editura Academiei.
- Sorohan 1997: Elvira Sorohan, *Introducere în istoria literaturii române*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Stănescu 1999: Gabriel Stănescu, *Tara și exilul. Cărți, oameni, fapte, întâmplări*, Criterion Publishing.
- Sulzer 1781- 1782: Franz Ioseph Sulzer, *Istoria Daciei Transalpine, I, II, III*, 1781- 1782, Viena, Editura Gräffer.
- Vasilescu 1958: Toma Vasilescu; Janino Vilan; Eugen Cizek; I. P. Berciu, *Ovidius Naso*, Editura de stat didactică și pedagogică.
- Vianu 1963: T. Vianu, *Studii de literatură universală și comparată*, București, Editura Academiei.
- Vintilă 1991a: Horia Vintilă, *Cavalerul resemnării*, Traducere din limba franceză de Ileana Cantuniari, Postfață de Monica Nedelcu , Craiova, Europa.
- Vintilă 1991b: Horia Vintilă, *Dumnezeu s-a născut în exil*, Traducere din limba franceză de Al. Castaing și revizuită de autor, Postfață de Daniel – Rops, Studiu de Monica Nedelcu, Craiova, Europa.
- Vintilă 1993: Horia Vintilă, *Salvarea de ostrogoți*, Craiova, Europa.

Articole și studii

- Barbu 1957: Nicolae I. Barbu, *Însemnări pentru un studiu asupra stilului lui Ovidiu*, în *Publius Ovidius Naso*, Editura Academiei.

- Blum 1928: Carol Blum, *Cauzele relegării poetului roman Publius Ovidius Naso la Tomis* (Considerații istorice și juridice), vol. II, Cernăuți, în *Analele Dobrogei*, anul IX (1928).
- Boerescu 1991: Dan-Silviu Boerescu, *Un mistic modern: Vintilă Horia*, Luceafărul, 1991, nr. 5.
- Călinescu 1957: George Călinescu, *Ovidiu, poetul*, în *Publius Ovidius Naso 1957*.
- Doinaș 1997: Ștefan Augustin Doinaș, *Între farsă tragică și destin*, în „Secolul 20” / 1997.

Site-uri și pagini web

- Anghelescu, Mircea, Despre exilul literar, <http://www.revista22.ro/despreexilul-literar-757.html>.
- Ionescu, Dana, Vintilă Horia și „Dumnezeu s-a născut în exil”.
http://www.romlit.ro/ultimul_mesaj_al_lui_vintil_horia.
- Simuș, Ion, Ambiguitățile exilului, http://www.romlit.ro/ambiguitile_exilului.
- Simuș, Ion, Dumnezeul exilului, http://www.romlit.ro/dumnezeul_exilului.
- Ștefănescu, Alex, Ultimul mesaj al lui Vintilă Horia.
<http://www.thelatinlibrary.com/ovid.html>